

บทที่ 5

บทสรุป

ชุมชนในจังหวัดจันทบุรีนั้น ในอดีตเป็นพื้นที่ชานเมืองห่างไกล มีสภาพเป็นสวนเป็นป่า ประวัติความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในบริเวณนี้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับผู้คน ชุมชนจึงไม่ชัดเจน เนื่องจากการบันทึกบอกเล่าไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ในการศึกษาจึงมุ่งไปที่หลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่เหลืออยู่ในชุมชนวัดทองทั่ว ชุมชนพลีและชุมชนบางกะจะ ซึ่งถือว่าการวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่างยุคต่างสมัยกันและเป็นศูนย์รวมของชุมชนเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปในจังหวัดจันทบุรี

สรุปผล

จากผลการศึกษาพบว่า ในอดีตชุมชนมีอิทธิพลต่อรูปแบบของศิลปกรรมของจังหวัดจันทบุรี จึงทำให้ศิลปกรรมสามารถสะท้อนภาพของชุมชนได้ เป็นต้นว่า บ่งบอกถึงช่วงเวลาที่มีการตั้งถิ่นฐาน คติความเชื่อ ตลอดจนเชื้อสายและภูมิทำเลเดิมของชุมชนนั้น ส่วนในปัจจุบัน สภาพสังคมและการคมนาคมทำให้การเคลื่อนย้ายผู้คนและศิลปกรรมระหว่างท้องถิ่นเป็นไปอย่างคล่องตัว จึงทำให้ชุมชนจากภายนอกเข้ามามีบทบาทในการสร้างศิลปกรรมภายในจังหวัดจันทบุรีมากขึ้น และรูปแบบศิลปกรรมมีความแตกต่างกัน

นอกเหนือจากชุมชนใกล้ศิลปกรรมแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลกำหนดรูปแบบงานศิลปกรรมที่สำคัญ เช่น พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ช่าง เส้นทางคมนาคม เป็นต้น

การศึกษาศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรีร่วมกับการค้นหาความเป็นมาของชุมชน ทำให้ทราบได้ว่า พื้นที่จังหวัดจันทบุรีมีชุมชนตั้งอยู่แล้วตั้งแต่สมัยขอม โดยเป็นชุมชนชาวขอม ชุมชนชาวไทย จากนั้นมีการเพิ่มจำนวนชุมชน โดยมีชาวจีน ชาวเวียดนามเข้ามาอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 3 จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่จังหวัดจันทบุรีจึงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก อันเนื่องมาจากการเสด็จประพาสต้น การย้ายพื้นที่ การถูกฝรั่งเศสยึดเป็นเมืองประกัน เหตุพิพาท ร.ศ. 213 การทำการค้าอัญมณี ทำให้จังหวัดจันทบุรีมีการขยายตัวและมีคนเข้ามาอยู่อาศัยรวมทั้งประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น โดยมีเจ้านายชั้นสูง ขุนนาง ข้าราชการ นักธุรกิจ คหบดี รวมทั้งลูกจ้างแรงงาน และได้กลายเป็นชุมชนการค้าและอยู่อาศัยที่หนาแน่นมากขึ้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนกับศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์และขอบเขตของโครงการวิจัย โดยใช้หลักการ แนวคิด และทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้รวบรวมไว้มาเปรียบเทียบเพื่อให้การศึกษามีความสมบูรณ์มากขึ้นและสามารถอภิปรายผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ดังต่อไปนี้

ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อศิลปกรรม

ชุมชนในจังหวัดจันทบุรีมีอิทธิพลต่อรูปแบบงานศิลปกรรม และตัวงานศิลปกรรมยังสามารถสะท้อนถึงชุมชนที่อยู่รอบ ๆ งานศิลปกรรมได้ โดยเฉพาะชุมชนในอดีตซึ่งแต่ละชนชาติในแต่ละท้องถิ่นจะมีคติความ

เชื่อ วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และจะถ่ายทอดออกมาเป็นงานศิลปกรรมในแหล่งที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนนั้น การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนกับศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรีจึงทำให้ทราบได้ถึงคติ ความเชื่อ และเชื้อสายชาติพันธุ์ ตลอดจนภูมิปัญญาเดิมของชุมชนรวมทั้งเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ และ ช่วงเวลาที่มีการตั้งถิ่นฐานด้วย

จากการการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนกับศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรีในชุมชนทั้ง 3 แห่ง ทำให้ทราบหรือสันนิษฐานความเป็นมาของท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรีได้ว่า ชุมชนวัดทองทั่ว ปัจจุบันคือตำบล พลับพลาณารายณ์ รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมนั้นได้รับอิทธิพลของขอม ในทัศนะของผู้ศึกษาคาดว่าวัด เพนียดหรือเมืองเพนียดนั้นน่าจะได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรขอมโบราณ เนื่องจากในประวัติศาสตร์ไทยเริ่ม กล่าวถึงจันทบุรีว่าเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา เมื่อกรุงศรีอยุธยาเรืองอำนาจก็สามารถยึดอาณาจักรขอมไว้ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง แสดงว่าดินแดนในส่วนนี้เดิมมิได้เป็นของประเทศไทยอาจเป็นหัวเมืองอิสระที่มี เจ้าเมืองปกครองเอง หรืออาจจะเป็นหัวเมืองที่มีข้าราชการจากสำนักขอมมาดูแลปกครองอยู่ หรือเป็นหัว เมืองขึ้นที่มีเจ้าเมืองปกครอง แต่ต้องส่งเครื่องบรรณาการต่ออาณาจักรขอมเป็นประจำ ดินแดนส่วนนี้ก็นับว่า ไม่ไกลจากศูนย์รวมเจริญ ทั้งในดินแดนของขอมหรือศูนย์รวมเจริญบริเวณทะเลสาบน้ำจืดอันเป็นแหล่งที่ อุดมสมบูรณ์ กับดินแดนของกรุงศรีอยุธยา ก็คงมีการติดต่อไปมาหาสู่กัน การคมนาคมค่อนข้างสะดวกทั้งทาง บกและทางทะเล ก่อให้เกิดรูปแบบศิลปกรรมร่วมสมัยกัน จากแหล่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองไปยังชุมชนเล็กหรือ ชุมชนที่ด้อยกว่าอย่างต่อเนื่อง

ศิลปกรรมในวัดพลับพลา ชุมชนบางกะจะสันนิษฐานถึงความเป็นมาได้ว่าเป็นชุมชนในสมัยอยุธยาตอน ปลาย เป็นที่ตั้งชุมชนไทยมาเก่าแก่มีบุคคลสำคัญและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับการก่อกำเนิดของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งยังเป็นพระยา วชิรปราการได้นำกำลังพลประมาณ 500 คน ฝ่าฝืนล้อมพม่าออกทางทิศตะวันออกและยึดเมือง จันทบุรีไว้เป็นเวลา 5 เดือน เพื่อเป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหารและไพร่พล จากนั้นจึงนำกำลังพลทั้งไทย-จีน จำนวน 5,000 คน กลับไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2310 เหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นความภาคภูมิใจของ ชาวจันทบุรี ซึ่งเราสามารถเห็นได้จากการที่มีโบราณสถาน และอนุสรณ์สถานหลายแห่งที่มีความเกี่ยวข้อง หรือจัดสร้างขึ้นเพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึง พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ในครั้งนั้น

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ย้ายเมืองไปตั้งที่บ้านเนินวง และได้สร้างค่ายและป้อมปืน ซึ่งอยู่ในที่สูงเพื่อเป็นที่มั่นในการป้องกันการถูกรุกรานของญวน จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมืองจันทบุรี ได้ย้ายกลับมาตั้งที่บ้านลุ่มตามเดิมเนื่องจากบ้านเนินวง อยู่ไกลจากแหล่ง น้ำในปี พ.ศ. 2436 เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และฝรั่งเศส ได้เข้ามายึดครองเมืองจันทบุรีไว้วัน ถึง 11 ปี จนไทยต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกเมืองจันทบุรีกลับคืนมา

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จันทบุรีจัดเป็นหัวเมืองขึ้นต่อกรมท่า ต่อมา ในปี พ.ศ.2449 ได้จัดตั้งมณฑลจันทบุรีขึ้น โดยมีเมืองจันทบุรี ระยอง และตราดอยู่ในเขตปกครอง ได้สร้างอสัง กรณ์เจดีย์ เป็นเจดีย์ศิลาแลง ทรงกลมแบบลังกา มีบันไดขึ้นบานประทักษิณทั้ง 4 ด้าน เมื่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสน้ำตกพลิว พ.ศ. 2419 ทรงโปรดฯ

ให้พระยาจันทบุรี สร้างขึ้น ณ เขาสระบาปบริเวณน้ำตกพลี ต่อมาลงกรรมเจดีย์ชำรุดทรุดโทรมมาก จังหวัดจันทบุรีและกรมศิลปากร จึงร่วมกันบูรณะขึ้นใหม่ตามแบบเดิม เมื่อ พ.ศ. 2508 และพระอนุสาวรีย์ พระนางเรือล่ม เมื่อ พ.ศ. 2424 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้โปรดเกล้าฯ ให้ สร้างพระอนุสาวรีย์เป็นรูปประมิตด้วยแผ่นอิฐเพื่อบรรจุพระอังคารของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี เนื่องมาจากตามประวัติว่าในปี พ.ศ. 2417 สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์เคยเสด็จมา ที่น้ำตกพลีและทรงโสมนัส ชื่นชมในความงดงามของน้ำตกยิ่งนัก ในปี พ.ศ. 2424 พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้โปรดเกล้าฯ ให้จารึกข้อความไว้ว่า “ที่ระลึกแห่งความรัก แห่ง สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์พระบรมราชเทวีอักรรมเหสี ซึ่งเสด็จทิวงคตแล้ว ด้วยเธอได้มาถึงที่นี่ เมื่อจุลศักราช 1236 (พ.ศ. 2417)

เมื่อถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2476 ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้ ยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล และจัดระเบียบราชการ ส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัด และอำเภอเมืองจันทบุรีได้ ขยายจากบริเวณบ้านลุ่มซึ่งอยู่ริมแม่น้ำจันทบุรี เข้ามาบริเวณพื้นที่ในสวนที่เป็นที่ราบลอนลูกคลื่น อย่างไรก็ตาม บริเวณบ้านลุ่มก็ยังเป็นแหล่งที่มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมาจนกระทั่งปัจจุบัน

แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงผลัดแผ่นดินเปลี่ยนราชวงศ์กันตลอดมาในอาณาจักรขอม แต่ก็คงไม่มี ผลกระทบต่อดินแดนแถบนี้มากนัก เว้นแต่รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมก็มีวิวัฒนาการไปตามครรลองใน แต่ละยุคสมัย ด้วยเหตุนี้งานศิลปกรรมที่ศึกษาจึงเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะสามารถไขปัญหาของรอยต่อทาง ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สับสนกันมาแต่โบราณว่าดินแดนแถบนี้ในอดีตมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ปัจจัยอื่นที่กำหนดรูปแบบศิลปกรรม

1. ผู้สร้าง พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนและช่าง

ผู้สร้างศิลปกรรมในชุมชนของจังหวัดจันทบุรีมีบทบาทต่อการกำหนดรูปแบบและแผนผังในการสร้างงาน ศิลปกรรมในสมัยแรกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะระหว่างผู้สร้างที่เป็นพระมหากษัตริย์ ส่วนการสร้างและการ บูรณะในสมัยต่อมา ผู้ที่ตัดสินใจคือพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และราษฎรทั่วไปในการเลือกแบบ ส่วนช่างเป็นผู้ ลงมือสร้าง มีบทบาทในการเสนอแนะ หรือตัดสินใจในบางส่วน รวมทั้งความรู้ความสามารถของช่างก็เป็น ปัจจัยหนึ่งด้วย

2. แบบแผนศิลปะจากศูนย์กลาง

รูปแบบศิลปกรรมในชุมชนของจังหวัดจันทบุรีทั้ง 3 ชุมชนที่ศึกษามีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เมืองเพนียดในชุมชนวัดทองทั่วมีอิทธิพลศิลปะแบบขอมโบราณ วัดทองทั่วใช้แบบแผนของศิลปกรรมในสมัย อยู่ยุคตอนปลาย ศิลปกรรมในวัดพลับและค่ายเนินวงมีอิทธิพลศิลปะแบบอยู่ยุคตอนปลายผสมผสานกับ ศิลปกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนอนุสาวรีย์พระนางเรือล่มมีอิทธิพลศิลปะแบบอียิปต์โบราณ สร้างด้วย หินแกรนิต ซึ่งการที่ทรงโปรดให้สร้างอนุสาวรีย์รูปทรงประมิต ก็ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า “ทำเป็นรูปอื่นอาจ ไม่คงทนถาวร เพราะตั้งอยู่กลางป่าเขาลำเนาไพร อันไม่มีผู้ดูแล ฉะนั้น เมื่อประมิตของอียิปต์คงทนได้ฉันใด

ประมิตน้อยนี้ก็คงจะยืนยงคงทนอยู่ได้เช่นกัน ณ ท่ามกลางป่าและเสียงไหลรินของธารพลิว” ฉะนั้นการบูรณะในสมัยต่อมา ก็จะต้องยึดรูปแบบเดิมที่สร้างกันมาแต่อดีต

3. ความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก

จันทบุรีเป็นเมืองแห่งการค้าอัญมณีทำให้มีบุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับศิลปกรรมของชุมชนในจังหวัดจันทบุรีเพิ่มขึ้นอย่างมาก ชุมชนจำเป็นต้องจัดเตรียมสถานที่เพื่อรองรับคนจำนวนมาก ในขณะที่พื้นที่รอบ ๆ งานศิลปกรรมในชุมชนมีน้อย เกิดเป็นผลกระทบต่อรูปแบบ จันทบุรียังเป็นเมืองที่ทำการค้าอัญมณี เป็นทั้งแหล่งผลิตและตลาดการค้าระดับประเทศและระดับโลก จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกมากมาย เพราะอัญมณีจันทบุรีมีตลาดการค้าทั่วโลก รูปแบบงานศิลปกรรมในบางแห่งจึงมีรูปแบบในเชิงสากล

4. ปัจจัยอื่น ๆ

การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและค่านิยมในสังคม ค่าครองชีพที่สูงขึ้น การดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากอดีตโดยสิ้นเชิงนั้น ทำให้ผู้คนในปัจจุบันไม่มีเวลาที่จะให้ความสำคัญกับการสร้างงานศิลปกรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาให้พระพุทธศาสนาเช่นสมัยก่อน หรือการสร้างงานศิลปกรรมเพื่อเชิดชูเกียรติให้กับบุคคลสำคัญวีรบุรุษต่าง ๆ ถึงแม้จะมีการสร้างงานศิลปกรรมบ้างก็นิยมซื้อหรือจ้างช่างที่ผลิตขึ้นมาจำหน่ายเป็นจำนวนมาก ๆ เช่นรูปหล่อรัชกาลที่ 5 เจดีย์ต่าง ๆ ก็ซื้อมาจากร้านที่จำหน่ายวัสดุก่อสร้าง ซึ่งผลิออกมาเหมือน ๆ กันจำนวนมาก โดยไม่คำนึงถึงรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่สืบทอดกันต่อ ๆ กันมา ทำให้รูปแบบงานศิลปกรรมดั้งเดิมสูญหายไปและทำให้รูปแบบศิลปกรรมในชุมชนต่าง ๆ แตกต่างไปจากของเดิม

อุปสรรคและข้อเสนอแนะ

ปัญหาที่สำคัญของการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนกับศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ การที่ชุมชนไม่มีการบันทึกการก่อสร้างและบูรณะใด ๆ รวบรวมไว้เลย มีเพียงความทรงจำซึ่งย้อนไปได้ไม่ไกลนัก อีกทั้งอาจมีความคลาดเคลื่อนได้สูง นอกเหนือจากนั้น บางชุมชนยังมีความสำคัญหรือเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ในระดับประเทศน้อย ปัญหานี้ยังเกิดกับการสืบค้นประวัติศาสตร์ของพื้นที่และชุมชนอีกด้วย ซึ่งความเป็นชุมชนมีการย้ายถิ่นฐานทำให้การรวบรวมข้อมูลลำบากมากขึ้น

อย่างไรก็ตามศิลปกรรมในจังหวัดจันทบุรียังคงมีคุณค่าสำหรับการค้นหาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นและชุมชน เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงที่มาและความสำคัญของชุมชน ท้องถิ่น วัด และโบราณสถาน และในบางแห่งก็มีคุณค่าทางศิลปะในระดับสูง ควรที่จะอนุรักษ์ให้คงอยู่เป็นมรดกของชุมชนและของชาติ จึงควรที่จะมีการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนและศิลปกรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดจันทบุรีให้แพร่หลายยิ่งขึ้นเสียตั้งแต่วันนี้ ก่อนที่จะไม่หลงเหลือหลักฐานและความทรงจำให้สืบทอดกันอีกต่อไป